

נושא העבודה

איכות הסביבה

.

העבודה מוגשת בחסות העמותה של

נוער שוחר משפט עברי

הקדמה אישית

המושג "איכות הסביבה" הינו מושג בולט בעל ערך ובין הנושאים המדוברים ביותר בימינו. אנו משתדלים להיטיב עם הסביבה ולגרום לה להיות נקייה וטובה יותר בעזרת דרכים שונות כמו: שימוש בתכשירי טיפוח ללא גז ונפט, בניית "שכונות ירוקות" המנצלות משאבי טבע כדי לחסוך בחשמל אשר ייצורו מזהם את האוויר, מחזור נייר וכדומה.

בעקבות המסרים הרבים המועברים בתקשורת, שלטי חוצות וכדו' גדל בי הרצון לברר את הנושא ולבדוק כיצד אנו קשורים לפגיעה בסביבתנו, כיצד למנוע ולצמצם את הפגיעה, ומהן הדרכים שבהן ניתן להיטיב עם הסביבה. זו הסיבה בעקבותיה בחרתי לעסוק בנושא זה בעבודתי.

בעבודה זו בחרתי להתמקד בשלושה סוגי פגיעות בסביבה: פגיעה באוויר- נושא זיהום אוויר, פגיעה בבעלי החיים- בדגש על נושא הצייד ופגיעה בצומח- בדגש על כריתת עצים. ברצוני לבדוק מהי עמדת המשפט העברי ומהי עמדתו של המשפט הישראלי בכל סוג של פגיעה ובסופו של דבר ליצור השוואה ביניהם. זאת על מנת לראות האם קיים הבדל בין הגישות או לא ואם קיים הבדל מהו.

תוכן עניינים

4		מבוא
5	איכות הסביבה בראי המשפט העברי	פרק ראשון
11	איכות הסביבה בראי המשפט הישראלי	פרק שני
17	השוואה בין גישת המשפט העברי וגישת המשפט הישראלי	פרק שלישי
18	סיכום	פרק רביעי
19		ביבליוגרפיה

מבוא

איכות הסביבה הוא תחום העוסק ביחסי הגומלין בין האדם לסביבתו ובתחום הכולל את הסביבה שהיא מעשי ידי אדם. כחלק מהמושג "איכות הסביבה" נכנסת המילה "סביבה". בהגדרת מילה זו נכללים השמיים, הארץ ומה שביניהם. במשפט העברי נהוג לומר כי אלו דברים המעידים על מעשי בני האדם ובימינו ניתן לומר שיש ביטוי מציאותי לפתגם זה והוא " החור באוזון".

מעבר לכך שאיכות הסביבה היא פרטנית ומקומית, היא תלויה ברכיבי המקום והזמן. מעשה שהאדם עושה במקום אחד יכול להשפיע על איכות הסביבה הגלובאלית ולמעשה של האדם בזמן מסוים יכולה להיות השפעה עתידית.

בשנים האחרונות עלתה המודעות לעובדה שהמשאבים המופקים מהטבע הם סופיים. רוב המדענים טוענים כי מעשי האדם, גורמים למשבר הסביבתי. הם פוגעים במערכות האקולוגיות באופן שגורם למשאבים להתכלה. המשבר הסביבתי הינו משבר המתאר מצב בו משאבי הטבע החשובים עלולים להיגמר. מחקרים מראים שהמשבר הסביבתי הוא כבר אינו תאוריה אלא מציאות. משבר זה מוביל בקצב מהיר למצב סביבתי בעייתי שיגרום לבעיות בבריאות הציבור, הגדלת בעיית האוזון וההתחממות גלובאלית.

מעשינו כבני אדם גורמות לפגיעות רבות ומגוונות, ובמספר רב של תחומים. לדוגמא: פגיעה בצומח- כריתת עצים, קטיפת פרחים מוגנים והשלכת פסולת, זיהום מים- שפכים ודלקים, נזקי קרינה וכו' המשרד להגנת הטבע, קק"ל והמשרד לאיכות הסביבה הם גופים שהוקמו במטרה לשמר את הסביבה ולקדם את המונח "קיימות ופיתוח בר- קיימא"- פיתוח המתחשב ברמת הרווחה ובמרחב האפשרויות של הדורות הבאים. מהלך זה מאפשר קיימות תוך התחשבות בסביבה ובמשבר הסביבתי, אך כתוצאה מכך נוצר קונפליקט בין שימוש האדם במשאבים לצורך רווחתו בטווח הקצר, ובין שימור הסביבה לשם הדורות הבאים. בעקבות קונפליקט זה בחרתי לכתוב עבודה זו.

פרק ראשון: איכות הסביבה בראי המשפט העברי

פגיעה באוויר-זיהום אוויר:

הפגיעות באיכות הסביבה אינם רק נזקים מוחשיים אלא גם נזקים פחות מוחשיים כגון זיהום האוויר. בתלמוד הבבלי במסכת בבא קמא מובאת רשימת תקנות בעניין העיר ירושלים. ברשימה זו מפורטים עשרה דברים האסורים לעשות בתוכה וביניהם נקבע כי "אין עושין בה כבשונות"¹. "מרחיקין את הכבשונות מן העיר חמישים אמה"². בירושלים לא היו בונים כבשונות בתקופת בית שני וזה "משום קוטרא" = עשן. הרב ראובן בולקה מסביר את העניין בכך שהחומרים המזהמים הנפלטים מן הכבשונות מזיקים לתושבי העיר אשר צריכים לנשום אוויר צח. רש"י מוסיף שהעשן משחיר את החומה ופוגע בנוי.

בנוסף נקבע כי "אין עושין בה גנות ופרדסים"³ (מאחר והטעם הוא הסירחון בזיבולם). במשנה נאמר "מרחיקין את הנבלות ואת הקברות ואת הבורסקי מן העיר חמישים אמה. אין עושין בורסקי אלא למזרח העיר"⁴. הטעם לכך לפי רש"י: "משום ריח רע". בהמשך לכך נקבע במשנה כי בשל חשש לנזקי ריח ועשן ניתן לחייב בעלי מלאכה להרחיק את מלאכתם ממחסני התבואה של שכניהם.

יתר על הרחקות מטעמי ריח אשר משפיעים על איכות האוויר, קובעת המשנה הרחקות נוספות. "מרחיקין גורן קבוע מן העיר חמישים אמה"⁵. מסביר רש"י: "מפני המוץ, המזיק את בני העיר כשהוא זורה" (המוץ עף עם הרוח ובכך יזהם את האוויר). למרות שנאמר במשנה 50 אמה, בהלכות שכנים⁶ נקבע, שצריך להרחיק את המפגע עד למקום שממנו אף אחד לא יפגע ולא יינזק גם באמצעות הרוח.

¹ בבלי בבא קמא פ"ב ב'

² ברייתא, בבלי בבא קמא פ"ב ב'

³ בבלי בבא קמא פ"ב ב'

⁴ בבלי בבא בתרא ב' ט'

⁵ (שם) ב' ח'

⁶ רמב"ם הלכות שכנים י"א ב'

מרחיב הרמב"ם⁷ ומוסיף כי חובה על האנשים הפרטיים ועל בעלי המלאכה להרחיק את מלאכתם בכדי שלא תזיק לאחרים. בפירוש זה מתוארים ארבעה מפגעים ללא התיישנות ומכאן שהם תקפים גם לימינו. המפגעים הם: עשן, ריח, בית הכיסא ואבק. הרמב"ם אומר שמאחר ואף אדם לא יסכים למחול על מפגעים אלו, מפגעים אלו שונים מנזקים אחרים.

פגיעה בבעלי-חיים:

בעלי החיים הינם חלק בלתי נפרד מסביבתנו וממציאות חיינו. אחת מן הדרכים לפגיעה בבעלי החיים הינה הצייד. ניתן לראות בתנ"ך התייחסויות שונות בתקופות שונות. לעיתים הותר לאכול בעלי חיים ובמקרים אחרים נאסר זאת. בתקופתו של האדם הראשון נאסר לאכול מן החי אך הותר לו לאכול מן הצומח: "ויאמר אלהים הינה נתתי לכם את כל עשב זרע אשר על פני כל הארץ ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זרע לכם יהיה לאכלה"⁸, " ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכלי"⁹. ואילו בתקופת נוח ובניו הותר לאכול בשר בעלי חיים¹⁰.

התנגשות זו מסביר רבי יוסף אלבו בכך שלא הותר לאדם לאכול מן החי עקב האכזריות הכרוכה בהריגת בעלי-החיים ודבר זה הותר לנוח ובניו משום ההתדרדרות המוסרית שחלה באותה תקופה. לא הייתה הבחנה ערכית בין האדם לבהמה. מתקופתו של נוח והילך לא חזר האיסור המוחלט של אכילת בשר (ניתן לראות זאת בספר דברים¹¹) ומכאן שהתפתח נושא הצייד: " ויהי עשיו איש יודע ציד, איש שדה"¹². פסוק זה מתאר שהצייד הינו אומנותו של עשיו וישנם פרשים האומרים שזה היה מקצועו. הוא היה עובד בצייד לשם פרנסה. בניגוד לאנשים שצדו חיות לשם פרנסתם היו אנשים שצדו חיות לשם שעשוע. מקורות התלמוד והמדרש אסרו מעשה זה: "אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב"¹³. בתלמוד¹⁴ נאמר כי אשרי האדם אשר

⁷(שם) י"א א'
⁸בראשית א, טו.
⁹(שם) ב, טז.
¹⁰בראשית ו, יא-יב.
¹¹דברים יב, כ-כה.
¹²בראשית כה, כז.
¹³תהילים א, א.
¹⁴בבלי עבודה זרה יח, ע"ב.

לא הלך בדרך של עובדי כוכבים ושלא "עמד בקנגיון". רש"י אשרי האדם אשר לא צד חיות ע"י כלבים לשם שחוק ושימחה .

פוסקים רבים אשר עסקו בשאלת הציד לשם שעשוע הסכימו על -כך שהיא אסורה. רובם אסרו מעשה זה עקב האכזריות שבמעשה וכן ההשפעה החברתית השלילית, השחוק וההוללות שהתלוו למעשים אלו. היו שביססו איסור זה על נימוקים הלכתיים לדוג': ניבול חיה- איסור להרוג חייה בדרך של שחיטה לא כשרה, צער בעלי חיים- איסור התעללות ופגיעה בבעל חיים שלא לצורך (באיסור זה נכלל גם מניעת צער מבעל חיים שלא לצורך).

"ויברך אתם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ"¹⁵. למרות הכתוב בפסוק זה והנאמר בשולחן ערוך¹⁶ מהם ניתן להבין שהאדם עומד בראש סדר העדיפויות, כל העולם נברא בשבילו ומותר לו לעשות בחיות כרצונו אך עליו לעשות זאת תוך שמירה עליהן והתנהגות בדרך ארץ. ניתן לראות זאת בכמה מן המצוות הבאות למנוע את צערם של בעלי-החיים כמו: שחיטה¹⁷ - השחיטה מותרת רק מהצוואר ועם סכין חד וחלק. זאת כדי שהשחיטה תהיה כמה שפחות כואבת ומצערת, "איבר מן החי"¹⁸- איסור לקיחת איבר מן החי בעודו בחיים, שילוח הקן¹⁹ - יש לשלח את אם הגוזלים ולאחר מכן לקחת את הביצים או הגוזלים, פריקה²⁰ - חובה לפרוק משא מעל הבהמה אפילו בשבת משום צער בעלי חיים.

מקרה שקרה לרבי יהודה הנשיא מראה על החשיבות הרבה במתן יחס מכבד לבעלי החיים. רבי יהודה הנשיא קיבל ייסורים מן השמיים עקב כך שלא נהג ברחמים כלפי עגל אשר היה מיועד לשחיטה. ייסורים אלו חלפו רק כאשר רבי יהודה למד לנהוג ברחמים ובדרך ארץ כלפי בעלי החיים²¹.

¹⁵ בראשית א, כח.

¹⁶ קיצור שולחן ערוך סימן קצ"א, סעיף א.

¹⁷ ספר החינוך מצווה תנ"א.

¹⁸ בראשית א, כט.

¹⁹ דברים כב, ו.

²⁰ שמות כ"ג, ה.

²¹ בבלי בבא מציעא פ"ה, ע"א

פגיעה בצומח:

בתקופת התנ"ך אנשים רבים התפרנסו והתקיימו מחקלאות, מגידול הצומח. אדם שהייתה לו אדמה פורייה וגידל בה תבואה, היה לו מה לאכול וממה להתפרנס. אנשים גדלו גידולים שונים וביניהם ירקות, פירות, עצים וכדו'. אחת מהדרכים לפגיעה בצומח, היא כריתת עצים.

בהמשך לפרק הקודם ישנה פגיעה גם בצומח. ישנן מספר מצוות הקשורות לאילנות ולצמחייה כגון: ברכת האילנות²². זוהי אחת ממצוות הראייה אותה מברכים כאשר יוצאים בחודש ניסן לראות אילנות נטועים. בספר שמות²³ מסופר כי הקב"ה מצווה לבנות את המשכן "מעצי שיטין"- עצים פשוטים. בנוסף בספר ויקרא²⁴ ובספר דברים²⁵ מדובר על איסור "כלאים"- איסור לערבב מינים שונים מן הצומח והחי. כמו: זריעת שני מינים בשדה אחד (כלאי זרעים), הרכבה של שני אילנות (כלאי אילן) וזריעה של תבואה בתוך כרם (כלאי הכרם).

איסור "בל תשחית" הינו איסור האוסר השחתה ופגיעה בדבר שבני האדם יכולים ליהנות ממנו. מקורו של איסור זה הוא בספר דברים²⁶. בספר דברים מדובר על כריתת עצים. הקב"ה מזהיר את החיילים לבל ישחיתו בשעה שבה הם צרים על העיר את עצי השדה "כי האדם עץ השדה"²⁷.

חז"ל פירשו, שכוונת איסור זה הוא השחתת כל דבר שיש בו תועלת וגם לא בזמן מצור. הרמב"ן בפרושו לפסוק זה אומר שאיסור "בל תשחית" הוא לכרות עצים בדרך של השחתה שלא לצורכי מלחמה. אם הכריתה נעשית לשם אוכל, חימום, כלי נשק אשר הן מטרות טובות לחיילים אז מותר. אך גם אם תנאי זה מתקיים, העצים הנכרתים צריכים להיות עצי סרק ולא עצי פרי.

בשעת מלחמה האויב ניצל את הטבע והשתמש ביערות הנמצאים מסביב לעיר ומכאן שהקב"ה הזהיר את החיילים על פגיעה שלא לצורך, בטבע. אחת מהשיטות לכיבוש וניצחון בתקופת התנ"ך הייתה

²² מסכת ברכות דף מ"ג עמוד ב'.

²³ שמות כה, ה.

²⁴ ויקרא יט, יט.

²⁵ דברים כב, ט-ג.

²⁶ דברים כ, יט-כ.

²⁷ דברים כ, יט.

פריצת החומות, דבר זה נעשה בעזרת "איל" – גזע גדול של עץ שבקצה שלו ישנם ברזלים. עם איל זה דופקים על שער העיר עד שהוא נשבר ובכך פורצים את החומות .

עולה השאלה מדוע אנו צריכים לשמור על הטבע? והתשובה לכך היא: "כי האדם עץ השדה".

"כי האדם עץ השדה"²⁸, פירוש רש"י לפסוק זה: "כי העץ הוא כמו האדם הנלחם בכובש" רש"י מסביר שבמלחמה, האדם הוא האויב של הכובש ולא העץ. העץ הינו נטרלי ולכן אין סיבה לפגוע בצומח. פירוש רמב"ן לפסוק זה: "וטעם כי האדם הוא עץ השדה כי כמו נפש הוא חובל" רמב"ן אומר כי ישנו דמיון בין האדם לעץ. פגיעה בצמחייה שוות ערך לפגיעה בבני אדם ומכאן שאסור לפגוע בצמחייה.

אמרו חכמים: "כל האילנות, להנאתם של בריות נועדו". כלומר, העצים נועדו לטובת האדם. ההנאה ביהדות היא ערך חיובי. ההנאה הינה אחת מן הדרכים להתעלות למדרגות גבוהות יותר. כיוון שהאדם צריך ליהנות מהאילנות, אסור לו להשחיתם.

כפי שניתן היה לראות דרך נוספת לפגיעה בצומח הינה ע"י כריתת עצים. במקורות העבריים נאמר כי מותר לכרות עצי פרי במספר מקרים כמו במקרה המדובר על אילן פרי שדמיו יקרים²⁹ (עלה ערך האילן למצב שבו הטיפול בעץ יהיה יותר יקר מהרווח של הפירות היוצאים ממנו) ובמקרה שאילן פרי גורם נזק לאילנות אחרים³⁰, צריך לעקור את העץ היותר זול. למרות שקיימת הפרדה בין עצי פרי לעצי סרק, ישנה חשיבות רבה לאי השחתת עצי סרק וזאת עקב החמצן, הנוי, התועלת לבנייה ושימושים נוספים המופקים ממנו.

בשו"ת כתב סופר³¹ מופיעה השאלה: גביר קיבל כרם במקום החזר חוב ושאל האם מותר לו לעקור את העצים ולמכור אותם עם השורשים כשהעקירה תיעשה על-ידי נוכרים? תשובה אחת שנתנה היא שמותר לעקור אותם אם קיים ספק שהמשך קיום הכרם יגרום להפסדים גדולים. אחת הדעות

²⁸(שם).

²⁹ראש"ל רבי יצחק יוסף, הלכה יומית. ההלכה מבוססת על רמב"ם הלכות מלכים, ו.ו.

³⁰(שם).

³¹"שו"ת כתב סופר" ר' אברהם שמואל בנימין סופר.

המחמירות בשו"ת הינה כי מותר לעקור רק אם העקירה כוללת את השורשים ואת גוש העפר של השורשים.

פרק שני: איכות הסביבה בראי המשפט הישראלי

פגיעה באוויר- זיהום אוויר:

במדינת ישראל נחקק חוק האוסר על גרימת זיהום אוויר חזק או בלתי סביר של האוויר החוק הינו חוק אוויר נקי התשס"ח-2008. החוק קובע כי לאדם שנפגע או הוטרד יש עילת תביעה על פי דיני הנזיקין כנגד גורם הזיהום.

כחלק מהנושאים העיקריים המטופלים באמצעות החוק, החוק מסמיך רשויות מקומיות לקבוע בחוקי עזר הוראות לעניין זיהום אוויר בלתי סביר בתחומן וכן, ישנה סמכות לשר להורות לרשויות הנפגעות בזיהום להכין ולבצע תכניות להפחתת הזיהום. בנוסף, ישנה גם הטלת חובה על מפעלים בתחומן גדולים להצטייד בהיתרי פליטה.

חוק זה נועד להביא לשיפור איכות האוויר ולצמצום זיהום האוויר- זיהום מכלי רכב, ממפעלי תעשייה (מפעלים, מחצבות, מרכזי אנרגיה), ממפעלים לייצור חשמל ועוד. זאת על ידי קביעת איסורים וחובות בהתאם לעקרון הזהירות המונעת. כל זאת נעשה לשם הגנה על החיים, איכות החיים ובריאות האדם. היבט נוסף הוא למען הגנה על הסביבה, לרבות משאבי הטבע, המערכות האקולוגיות והמגוון הביולוגי, למען הציבור ולמען הדורות הבאים ובהתחשב בצורכיהם.

בשנת תשנ"ב-1992 תוקנו תקנות³² בעקבות חוק זה כמו: זיהום אוויר חזק או בלתי סביר, שמירת הוראות ודינים ובוטלו התקנות למניעת מפגעים (איכות האוויר) בשנת התשל"ב-1971.

בשנת תשע"ו-2016 נוספו מספר תקנות³³, לדוגמא: נוספה תקנה אשר אומרת את שם החומר החלקיקי הספציפי (בנזף) עליו מדובר בתקנה 3(ב) בפסקה 2 בתקנות אוויר נקי ערכי איכות אוויר) תשע"א-2011. כמו כן, החליפו את תקנה 7 לתאריך תוקפן של תקנות אלו.

בפסק דין³⁴ העוסק בעניין זיהום אוויר ממפעל, הואשמה חברה העוסקת ביצור דשנים מרוכבים "חיפה כימיקלים דרום בע"מ", בגרימת זיהום אוויר חזק או בלתי סביר בניגוד

³²תקנות אוויר נקי (איכות אוויר) תשנ"ב. 1992.

³³תקנות אוויר נקי (ערכי איכות אוויר) (הוראת שעה) תשע"ו. 2016.

³⁴ת"פ 3016-08 מדינת ישראל נ' חיפה כימיקלים דרום בע"מ ואח'.

לחוק אוויר נקי³⁵. בכתב האישום הראשון, הואשמה החברה בפליטה של תחמוצות חנקן מארובות מתקן היצור בריכוז העולה על הריכוז שנקבע בתנאי רישיון העסק. באישום השני, הואשמה החברה בפליטה של חומר חלקיקי (בנזן), תחמוצות חנקן ואמיל אלכוהול בריכוזים העולים מהריכוזים הקבועים ברישיון העסק. יתר על כן, הואשמה חברה זו וגם מנהל אתר המפעל בעבירות על חוק רישוי עסקים³⁶. הנאשמים הודו בתהליך הגישור והורשעו. "חיפה כימיקלים דרום בע"מ", חויבה לשלם קנס בסך 400,000 ש"ח לקרן לשמירת הניקיון והתחייבה בסך 500,000 ש"ח להימנע למשך 3 שנים מהעבירות בהן הורשעה ומעבירה לפי סעיף 3 לחוק האוויר הנקי³⁷. כמו כן נגזר על החברה לשלם 100,000 ש"ח לקופת בית המשפט לטובת פרויקט סביבתי חלופי שיוסכם בין הצדדים אשר יבוצע בסביבה שבה נמצא המפעל. (אם לא ישלם במועד, יחויב לשלם קנס נוסף של 100,000 ₪). מנהל המפעל חויב בקנס של 5,000 ש"ח ובחתימה על התחייבות בסך 20,000 ש"ח להימנע מהעבירות בהן הורשע ומעבירה לפי סעיף 3 לחוק האוויר הנקי³⁸ למשך 3 שנים.

דניאל פיש במאמרו³⁹ מציין כי למרות שנקבעו בחקיקה ספציפית תקנים ברורים להגנת הסביבה, אין בהם בכדי להעניק תנאים סביבתיים שווים לכול חלקי האוכלוסייה. פעמים רבות אוכלוסייה הגרה בסמוך למפעלי תעשייה או תחנות כוח וכדומה, חשופה בניגוד לרצונה לרמה גבוהה יותר של זיהום סביבתי. חשיפה זו נובעת משתי סיבות: האחת, בעיה באכיפה ביחס למקורות הזיהום. והשנייה, רוב החקיקה אינה אוסרת לחלוטין פליטת חומר זיהום לסביבה, אלא מתמקדת בשימוש באמצעים טכנולוגיים חלופיים המחפים על כך.

³⁵ חוק אוויר נקי תשס"ח. 2008.

³⁶ חוק רישוי עסקים תשכ"ח. 1968.

³⁷ חוק אוויר נקי תשס"ח. 2008.

³⁸ (שם)

³⁹ פיש דניאל, 'צדק סביבתי בישראל: המפגש בין דיני זכויות האדם ודיני איכות הסביבה', משפט וממשל ז (תשס"ה), עמוד 928.

פגיעה בבעלי- החיים :

בשנת תשט"ו- 1955 חוקק חוק להגנת חיות הבר⁴⁰ הקובע בין היתר את האיסור לצוד, את השיטות האסורות לשימוש בכדי לצוד, את עניני המסחר, החזקה והעברת חיות בר, את העונשים ואת ביטול פקודת השמירה על הצייד. מטרת החוק היא למנוע פגיעה שלא לצורך בחיות הבר, הגנה על בעלי החיים, והגבלת הצייד הינה לשם שמירת הזנים שבסכנה. בשנת תשל"ו-1976 תוקנו תקנות⁴¹ לחוק זה כגון: קביעת סוגי חיות בר שהן צייד, קביעת סוגי חיות בר שהן מזיקות, עונה האסורה בצייד, הגבלת כמות, איסור צייד בלילה וכדומה. בשנת תשנ"ד- 1994 חוקק חוק- חוק צער בעלי-חיים⁴², הקובע בין השאר את איסור ההתעללות בבעלי-חיים, איסור נטישת בעל-חיים, חובות המוטלות על הבעלים ואיסור עקירת ציפורניים. חוק זה מטרתו הינה הגנה על בעלי-החיים.

בשנת תשס"ט – 2009 תוקנו תקנות⁴³ לחוק צער בעלי- חיים בנושא הגנתם (החזקה בחיות שלא לצרכים חקלאיים). תנאי החזקת בעלי-חיים, גודל המתחם שבו הן נמצאות, טיפול בבעל-חיים חולה או סובל ודיני החזקת בעלי-חיים במתקן הינם חלק מהתקנות.

יתרה מזאת, בשנת תשנ"ד- 1994 חוקק חוק⁴⁴ נוסף בנושא צער בעלי חיים. בחוק זה נכתבו האיסורים, הדרישות, וההיתרים לגבי ניסויים בבעלי-חיים. שמירה על דרך ארץ כלפי בעלי-החיים ומניעת צער מהם הינה מטרתו של חוק זה. בשנת תשס"א-2001 תוקנו מספר תקנות⁴⁵ לחוק זה וביניהם ההיתרים שיש למוסד, היתרים שיש לביצוע ניסוי בבעל-חיים, תנאי ההחזקה של בעלי החיים בבית חיות והדרכים שבהם ניתן לערוך ניסויים בבעלי-החיים.

⁴⁰ חוק להגנת חיית הבר תשט"ו.1955.

⁴¹ תקנות להגנת חיית הבר תשל"ו.1976.

⁴² חוק צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים) תשנ"ד.1994

⁴³ תקנות צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים) (החזקה שלא לצרכים חקלאיים) תשס"ט. 2009.

⁴⁴ חוק צער בעלי חיים (ניסויים בבעלי חיים) תשנ"ד. 1994.

⁴⁵ תקנות כללי צער בעלי חיים(ניסויים בבעלי חיים) תשס"א.2001.

בפסק דין⁴⁶ נגד אבי קבדה- נער בן 17, אשר זרק אבן על ראשו של גור חתולים ששכב בסמוך לגדר בית הספר וכתוצאה מזריקתו הגור פרפר ודימם עד שמת, הנער הביט בחתול הנופל מעוצמת המכה ולא עשה שום מעשה בכדי להפחית את סבלו של החתול. למעשה הוא גיחך וצחק לנוכח המתרחש. נער זה הורשה עקב כך שהתאכזר והתעלל בבעל חיים (בגור חתולים) בניגוד לסעיפים 2 (א) ו-17 (א) לחוק צער בעלי החיים⁴⁷. החלטת בית המשפט הייתה שהנער חויב לחתום על התחייבות בסך 750 ₪ ולהימנע במשך שנה אחת מביצוע עבירות התאכזרות והתעללות בבע"ח. בנוסף, הוא חויב לתרום תרומה של 100 ₪ לקרן למען בעלי החיים. מאחר ומדובר בקטין ובית המשפט השתכנע שאותו קטין מגיע ממשפחה נורמטיבית ושהאירוע הינו חד פעמי וחריג, בית המשפט נהג כלפיו בדרך של טיפול לפי סעיף 26 לחוק הנוער⁴⁸ (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול), תשל"א – 1971.

⁴⁶ת"פ 19136-08/09 מדינת ישראל נ' אבי קבדה.

⁴⁷חוק צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים) תשנ"ד. 1994.

⁴⁸חוק הנוער תשל"א. 1971.

פגיעה בצומח :

במשפט העברי ראינו שאחת מן הדרכים לפגיעה בצומח היא על ידי כריתת עצים. במדינת ישראל חוקקו את פקודת היערות⁴⁹. הפקודה באה להגן על היערות וליצור ולנהל מקומות מיוחדים ליערות. פקודה זו כוללת בתוכה הוראות לגבי אזורים שמורים ליערות, מעשים שאסור לעשותם באזורים השמורים ליערות, הוראות בנוגע לזכויות מרעה וכדו'.

יתרה על כך, ישנן גם אכרזות על שמורות טבע⁵⁰ - הגלבוה, הדסים, החולה, החוף השקט ואכרזות על גנים לאומיים⁵¹ כגון אזור מצדה, גן השלושה, הקסטל. אכרזות אלו עוזרות בשמירה על מקומות טבע, מקומות המלווים בצמחייה .

בשנת תשנ"ח-1998 תוקנו תקנות⁵² גנים לאומיים, שמורות טבע, אתרים לאומיים ואתרי הנצחה (אגרות כניסה לגנים ולשמורות). חלק מהתקנות הן : סוגי מבקרים הפטורים מתשלום באגרת הכניסה וסוגי המבקרים אשר זכאים להנחה באגרת הכניסה.

דרך נוספת לפגיעה בצומח כיום הינה על ידי הדברות. בשנת תשכ"ח-1967 תוקנו תקנות⁵³ להגנת הצומח (תכנית הדברה ודרישת תשלום). תקנות אלה כוללת את מטרת ההדברה, השטח בו תופעל התוכנית בציון סוגי האתרים, דרכי ביצוע התוכנית, תוכן דרישת התשלום וכדומה.

בפסה"ד⁵⁴ מדינת ישראל נגד חמוד ואח', הנאשמים שהו בשטחי המרעה של הקיבוץ "מבוא חמה" ועסקו ביחד עם שניים מבני משפחותיהם בקטיף של צמח מוגן הנקרא "עכובית הגלגל". על פי הנטען בכתב האישום, הקטיף בוצע באמצעות חמישה סכינים ובמקום האירוע נמצאו שמונה שקים שהכילו מאות תפרחות של הצמח. כתוצאה מכך הואשמו הנאשמים בפגיעה בערך טבע מוגן בניגוד להוראות סעיפים 33(ג) ו- 57(א) לחוק גנים לאומיים, שמורות טבע, אתרים לאומיים ואתרי הנצחה⁵⁵ ובניגוד

⁴⁹פקודת היערות, ח"א, פרק ס"א פק' 5 1926.

⁵⁰אכרזות שמורות טבע.

⁵¹אכרזות גנים לאומיים.

⁵²תקנות גנים לאומיים, שמורות טבע, אתרים לאומיים ואתרי הנצחה (אגרות כניסה לגנים ולשמורות) תשנ"ח. 1998.

⁵³תקנות הגנת הצומח (תכנית-הדברה ודרישת- תשלום) תשכ"ח. 1967.

⁵⁴ת"פ 10-03-18995-03 מדינת ישראל נ' חמוד ואח'.

⁵⁵חוק גנים לאומיים, שמורות טבע, אתרים לאומיים ואתרי הנצחה תשנ"ח. 1998.

לתקנה 3(א) לתקנות גנים לאומיים ושמורות הטבע (איסור פגיעה בערכי טבע מוגנים)⁵⁶. בנוסף
הואשמו גם בהחזקת ערך טבע מוגן בניגוד לסעיפים 33(ד) ו – 57(א) לחוק גנים לאומיים⁵⁷ ובניגוד
לתקנה 2(א) לתקנות גנים לאומיים⁵⁸. לבסוף זוכו הנאשמים מחמת הספק.

⁵⁶ תקנות גנים לאומיים ושמורות הטבע (איסור פגיעה בערכי טבע מוגנים). תשמ"ד.1983.
⁵⁷ חוק גנים לאומיים, שמורות טבע, אתרים לאומיים ואתרי הנצחה תשנ"ח. 1998
⁵⁸ תקנות גנים לאומיים ושמורות הטבע (איסור פגיעה בערכי טבע מוגנים). תשמ"ד.1983.

פרק שלישי: השוואה בין גישת המשפט העברי וגישת המשפט הישראלי

במשפט העברי ישנה התייחסות שונה לעבירות השונות. ובהמשך לכך ניתן לראות שבחוק על עבירות שונות אין עונש שווה. המשפט העברי וגם המשפט הישראלי שמים דגש רב על איכות האוויר, רמת זיהום האוויר, בשל החשיבות הרבה שיש לאוויר בחיינו. בימינו בעקבות התקדמות הטכנולוגיה ופיתוח המכוונות והמפעלים התעשייתיים גדלה הפגיעה באוויר. העשן והאוויר הנפלטים ממתקנים אלו מהווים לנו סכנה מאחר וקיימים בהם חומרים המסוכנים לנשימתנו.

הדמיון בין המשפט הישראלי לבין המשפט העברי הוא שבשניהם קיימים חוקים, תקנות ודינים הבאים לשפר את איכות האוויר, לצמצם את זיהום האוויר ולהגנה על חייהם של בני-האדם. ההבדל העיקרי בין שני המשפטים הינו שהמשפט העברי מתייחס לפגיעות הנעשות ע"י הצומח-הטבע, ואילו במשפט הישראלי החוקים והתקנות מדברים על פגיעה באוויר הנעשית ע"י הטכנולוגיה- מפעלים, רכבים וכדומה. הבדל זה נעשה עקב ההבדל בין מציאויות החיים השונות בתקופות השונות.

יתר על כך, גם במשפט העברי וגם במשפט הישראלי מצויה התייחסות לחי ולצומח בטבע. ניתן לראות כי במשפט העברי ישנה התייחסות רבה יותר לנושא בעלי החיים והצומח והגישה בה מחמירה יותר מאחר ובתקופה זו נושא החקלאות היה הנושא המרכזי בחייהם של בני האדם. הטבע שימש להם לפרנסה, למחייה, לאכילה ולצורכי מלחמה. למרות שהמשפט הישראלי בחלקו מתבסס על המשפט העברי, במשפט הישראלי ישנה הגנה פחותה על הטבע ועל בעלי החיים. החוק בישראל מעניק הגנה לבעלי חיים ולצמחים מסוימים אך אין איסור לצוד בע"ח שאין להם הגנה ולפגוע בצמחים שאינם נחשבים מוגנים בייחוד אם הם נמצאים ברשות הכלל.

דמיון נוסף בין ההתייחסות של המשפט העברי למשפט הישראלי, הינו שבשניהם קיים האיסור פגיעה בעצים שלא לצורך. במשפט העברי מתואר כי בזמן מלחמה ישנו היתר כריתת עצים רק אם זה הכרחי ולצורכי תקיפה והגנה אך אם קיימת פגיעה בצומח ללא כל סיבה מוצדקת זהו איסור חמור. בעבר ניתן לראות שהיו קיימים חוקים נוקשים ומוגדרים יותר ואילו נושא כריתת העצים כיום הוא בעל הגנה נמוכה יותר.

פרק רביעי: סיכום

בעבודה זאת, זכיתי ללמוד ולהעמיק בתהליך הפיתוח של נושא איכות הסביבה. מהנעשה בתקופתו של המשפט העברי ועד לנעשה כיום בתחומי המחקר, החקיקה והפסיקה במשפט הישראלי.

היערות הירוקים, המים הצלולים והאוויר הצח הינם יקרים מפז ועלינו לשמור עליהם מכל משמר. ראינו כי עוד מימי המשפט העברי המודעות הייתה קיימת והושם דגש רב לאופן הטיפול בבעלי החיים, בצמחים ובאיכות האוויר. כל זאת עוד בטרם נכתבו התקנות והחוקים במשפט הישראלי. המשפט הישראלי התייחס אף הוא באופן רגיש למשאבי הטבע וקבעו את דינם על בסיס מוסריות האדם. אך המשפט הישראלי התייחס בצורה רחבה יותר מצד אחד וממוקדת לפי נושאים מצד שני וחיצק חלקים הקשורים לתחומי חיינו בעקבות התפתחות החדשנות הטכנולוגית. הופתעתי לגלות שלמרות שהמשפט הישראלי התייחס והשתמש בהתפתחות המודרנה והטכנולוגיה לשיפור תחום פיתוח החוקים ומציאות החיים, אנשים מסוימים כמו מפעלים ניצלו זאת לרעה ומצאו דרכים עוקפות על מנת לברוח מאכיפה.

אנו עדיין נמצאים בתחילתו של תהליך. יש לעשות עוד רבות לשמירה על העולם בו אנו חיים. המשאבים כאמור מתכלים והזמן הוזל לרעתנו. לדעתי נצליח להגיע למטרה זו באמצעות הרחבת המודעות במיוחד בקרב ילדי בתי הספר והגנים, הגדלת האכיפה וכן בהשקעות פיתוח נוספות בתחום המחזור. כל אחד מאתנו הוא חלק מהפאזל שלם. אם נשתף פעולה נוכל לייצר מקום טוב יותר לדורות הבאים.

רשימה ביבליוגרפית

חקיקה

- אכרזות שמורות טבע.
אכרזות גנים לאומיים.
פקודת היערות, חא"י, פרק ס"א פק' 5. 1926.
חוק להגנת חיית הבר תשט"ו. 1955.
תקנות הגנת הצומח (תכנית-הדברה ודרישת-תשלום) תשכ"ח. 1967.
חוק רישוי עסקים תשכ"ח. 1968.
חוק הנוער תשל"א. 1971.
תקנות להגנת חיית הבר תשל"ו. 1976.
תקנות גנים לאומיים ושמורות הטבע (איסור פגיעה בערכי טבע מוגנים). תשמ"ד. 1983.
תקנות אוויר נקי (איכות אוויר) תשנ"ב. 1992.
חוק צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים) תשנ"ד. 1994.
חוק צער בעלי חיים (ניסויים בבעלי חיים) תשנ"ד. 1994.
תקנות גנים לאומיים, שמורות טבע, אתרים לאומיים ואתרי הנצחה (אגרות כניסה לגנים ולשמורות) תשנ"ח. 1998.
חוק גנים לאומיים, שמורות טבע, אתרים לאומיים ואתרי הנצחה תשנ"ח. 1998.
תקנות כללי צער בעלי חיים (ניסויים בבעלי חיים) תשס"א. 2001.
חוק אוויר נקי תשס"ח. 2008.
תקנות צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים) (החזקה שלא לצרכים חקלאיים) תשס"ט. 2009.
תקנות אוויר נקי (ערכי איכות אוויר) (הוראת שעה) תשע"ו. 2016.

פסיקה

- ת"פ 19136-08/09 מדינת ישראל נ' אבי קבדה.
ת"פ 3016-08 מדינת ישראל נ' חיפה כימיקלים דרום בע"מ ואח'.
ת"פ 18995-03-10 מדינת ישראל נ' חמוד ואח'.

ספרות מחקר

מאמרים

- פיש דניאל, 'צדק סביבתי בישראל: המפגש בין דיני זכויות האדם ודיני איכות הסביבה', משפט וממשל ז' (תשס"ה), עמודים 911-943.

משפט עברי

ספרות הפסיקה

רמב"ם הלכות שכנים י"א, ב'.

(שם) י"א, א'.

בבלי בבא קמא פ"ב, ב'.

ברייתא, בבלי בבא קמא פ"ב, ב'.

בבלי בבא קמא פ"ב, ב'.

בבלי בבא בתרא ב', ט'.

(שם) ב', ח'.

בבלי עבודה זרה יח, ע"ב.

קיצור שולחן ערוך סימן קצ"א, סעיף א.

בבלי בבא מציעא פ"ה, ע"א.

מסכת ברכות דף מ"ג עמוד ב'.

בראשית רבא, י"ג.

ספרות השו"ת

"שו"ת כתב סופר"/ ר' אברהם שמואל בנימין סופר.

ראש"ל רבי יצחק יוסף, הלכה יומית. ההלכה מבוססת על רמב"ם הלכות מלכים, ו.

מקורות ראשוניים

בראשית א, כח.

בראשית א, כט.

בראשית ב, טז.

בראשית ו, יא-יב.

בראשית כה, כז.

שמות כ"ג, ה.

שמות כה, ה.

ויקרא יט, יט.

דברים יב, כ-כה.

דברים כ, יט-כ.

דברים כב, ו.

דברים כב, ט-יג

תהילים א, א.

ספרים

ספר החינוך מצווה תנ"א.